

RÉSZVÉTEL MINT KUTATÁSI SZEMLÉLET

FOGALMI ÁTTEKINTÉS A RÉSZVÉTELI KUTATÁS TÉMÁJÁBAN

Absztrakt

E tanulmány a részvételi kutatások körüli fogalmi és elméleti teret próbálja meg rendszerezetten áttekinteni. A részvételi kutatások kapcsán a részvétel fogalmát alakító társadalmi környezetet, majd a részvétel melletti érvekkel, tudomány szemlélettel kapcsolatos sokszínűséget mutatja be. Ezt követően az írás a részvételi kutatások különböző típusait taglalja. Az érvelés alapján bár a részvételen alapuló kutatás, a deliberatív-döntéstámogató kutatás, valamint a részvételi akciókutatás részvételi jellegükben rokonságot mutatnak, mégis a részvétel fogalmának eltérő árnyalatait hangsúlyozzák ki. A tanulmány befejező részében a részvételi kutatással kapcsolatos gyakorlati nehézségekről és dilemmákról esik szó, amelyek viszonylagosan gyakran jelentkeznek a részvétel kapcsán.

Kulcsszavak: társadalmi részvétel, részvételi kutatás, bevonás, tudomány szemléletek.

Abstract

The research attempts to systematically review the conceptual and theoretical space around participatory research. The paper describes the contemporary social and technological context shaping the meaning of the expression participation, as well as touches upon the diversity of argumentative frames and scientific approaches in relation to participatory research projects. The next part of the paper describes the different types of participatory research. It argues that while there is a strong relationship between participation based research, deliberative inquiry and participatory action research, these methods stress different aspects of the concept participation. The writing's final part discusses the practical difficulties and dilemmas in connection with participatory research.

Keywords: public participation, participatory research, involvement, social scientific approaches.

Bevezetés

Az elmúlt években számos tudományterületen jelentek meg részvételi szemléleten alapuló kutatások, ami azt mutatja, hogy ez a megközelítés egyre elfogadottabbá vált a társadalomtudományban. Jól példázza mindezt Bergold és Thomas 2012-es részvételi kutatási szemléletet áttekintő tanulmánya, amely az elmúlt öt évben több mint 300 hivatkozást ért el (Bergold – Thomas 2012). A német szerzők írásának népszerűségét természetesen az is segítette, hogy a tanulmány online ingyenesen elérhető, így szabadon hozzáférhető volt minden olyan kutató számára, aki ilyen területen keresett irodalmat. Még érdekesebb képet kaphatunk, ha a tanulmányt hivatkozó forrásokat is áttekintjük (a Google Scholar 2017. augusztusi állapota alapján). Először a tanulmányt hivatkozó írások tematikai sokfélesége tűnhet fel. Az öregedéstől, az innováción és az infokommunikációs technológiákon át a közösségi művészeti projektekig számos terület jelenik meg a hivatkozók listájában; a tanulmányok pedig nem korlátozódnak egy-egy módszertani vagy részvételi tematikájú folyóírra vagy különszámba, hanem ebből a szempontból is a folyóiratok tudományterületi sokszínűségével találkozhatunk. Bár részletes tartomelemzést (még) nem végeztem, de a Bergold – Thomas írást hivatkozó tanulmányok kulcsszavainak áttekintése azt mutatja, hogy hangsúlyosan jelennek meg az egészségkutatások, a valamilyen művészeti (fotó, festészet, költészet) formát bevonó vizsgálatok, valamint a technológia-technológiafejlesztés irányai. Ha pedig valamilyen célcsoportot kifejezetten meg is jelölnek a kulcsszavak és/vagy az absztraktok, akkor ezek nagyon gyakran marginalizált vagy egyéb olyan „néma” csoportok, akik helyett gyakran mások beszélnek: gyerekek, idősek, kisebbségek tagjai, fogyatékkal élők.

A Bergold – Thomas tanulmány utóéletével kapcsolatos fenti tapasztalatok összhangban vannak a részvételi szemlélet azon jellemzőivel, amelyeket ez a tanulmány is részletesen tárgyal. A részvételi kutatások ugyanis gyakran olyan területeken jelennek meg, ahol a tudástermelés és a gyakorlat, vagyis a megtermelt tudás alkalmazása szorosan összekapcsolódik (egészségkutatások, technológiafejlesztés), ahol a vizsgálatba bevont csoport vagy közösség

megközelítésének nincs igazán módszertani alternatívája (azaz a megszokott adatgyűjtési eszközökkel kevésbé elérhető marginalizált vagy egyéb értelemben zárt csoportok), valamint ahol lényeges, hogy a kutatások hangot adjanak (művészettel dolgozó módszertani irányok) és/vagy felerősítsék a hangját politikai és tudományos értelemben alulreprezentált csoportoknak (bevándorlók, gyerekek).

Szerencsére a dominánsan angolszász nemzetközi szakirodalmi bázison (ezzel kapcsolatban egy rövid, de részletes áttekintést nyújt: Cancian 2000) túl már a hazai szerzőktől is számos kiváló tanulmány született általában a részvételi szemléletről (Bela et al. 2003; Pataki, 2007; Reisinger 2009; Kiss 2012a, b; Szántó 2012; Lajos 2016) és részvételi módszertanokról (Lengyel 2009; Tóth – Göncz 2009; Lajos 2014; Málóvics et al. 2015), vagy kifejezetten részvételi kutatásokról (Udvarhelyi 2014; Málóvics et al. 2014, Málóvics 2016; Gosztonyi 2016, megjelenés alatt). Az elmúlt években saját magam is több írás elkészítésében vettem részt a témában (Pataki et al. 2012, 2013; Király 2012; Király et al. 2014; Gáspár et al. 2014; Király 2017). Ebben az írásban megpróbálok ezekre építve, valamint a saját, korábbi anyagaimat továbbfejlesztve áttekintést adni a részvételi kutatási szemlélet főbb jellemzőiről. Ebben az értelemben a tanulmány kifejezetten összefoglaló elméleti írás kíván lenni. Emellett tükrözi azt a személyes gondolkodásbeli változást, amely a részvétellel kapcsolatban jellemez, jellemzett az elmúlt időszakban. Emiatt több esetben jelenhet meg olyan rész vagy gondolatmenet, amelyet más, korábban megjelent írásból vettem át és most továbbgondolva, rendszerezettebben és/vagy részletesebben mutatom be az olvasónak. A tanulmány további célja, hogy a részvételi szemlélet olyan elemeit, amelyek ritkán jelennek meg együtt egy tanulmányban, most egymás után, egymásra vonatkoztatva mutassa be. Pont emiatt töreksem arra is, hogy más szerzők megközelítésével összhangban (Reisinger 2009; Málóvics et al. 2015; Lajos 2016), a részvételi megközelítéssel kapcsolatos nehézségek, dilemmák és kritikák is megjelenjenek az írásban a pozitív aspektusok mellett.

Ennek megfelelően e tanulmány a következőképpen épül fel: elsőként általában a részvétel és a részvételi kutatások fogalmát járja körül. Az írás második része a részvételi kutatás mögötti tudományismereteket tárgyalja. Ezt követően a részvételi kutatások különböző típusait hasonlítja össze, majd pedig a kutatással kapcsolatos dilemmákat és nehézségeket mutatja be a tanulmány. Végül a befejező rész röviden újra összefoglalja a tanulmány főbb állításait.

Mi a részvétel?

A részvétel és a társadalmi környezet

Amikor a részvétel fogalmáról és a részvételi szemlélettel kapcsolatban gondolkodunk, érdemes megemlíteni, hogy egy olyan általános technológiai, társadalmi és kulturális átalakulásról is beszélhetünk, amely magának a részvételi megközelítésnek sajátos jelentést ad. Cristensen és szerzőtársai (2016) szerint – egy közép-kelet-európai perspektívából nézve talán egy kicsit túlságosan is optimistán – egy általános részvételi fordulat figyelhető meg a környezetünkben, amely egyaránt jelentkezik a kulturális és médiahasználati gyakorlatokban, a politikai döntéshozatali folyamatokkal kapcsolatos elvárásokban, valamint a kutatási gyakorlatok szintjén (117-118).

Ha a feltételezett részvételi fordulat okait keressük, akkor több, egymással összekapcsolódó folyamatot találhatunk a szerzők szerint. Egyrészt megemlíthetők a technológiai változások, ezen belül is leginkább a digitális és közösségi média fejlődése (Fehér 2016), amely együtt jár a fogyasztás és termelés mintáinak megváltozásával /ide sorolhatunk olyan jelenségeket, mint a közös vagy felhasználó által irányított termelési, szolgáltatási folyamatok megjelenése vagy termékek közös létrehozása (Anderson 2013; Ariely 2014), beleértve a médiatartalmakat is (Glózer 2016)/. Megemlíthetők továbbá a gazdasági szférában történő átalakulási folyamatok (jóléti szolgáltatások visszavágása kapcsán az egyéni felelősség és reflexivitás előtérbe kerülése (Giddens 1991; Beck 2002), a munka átalakulása (Beck 2009; Köves 2014), a politikai részvétellel kapcsolatos igények erőteljesebb megjelenése és az ezzel kapcsolatos ágazati programok (például állampolgári részvétel a várostervezésben és/vagy régiófejlesztésben), valamint a kulturális intézményekben (Nagyné Batári – Lajos, 2017; Joó 2016), programok, kiállítások kialakításában való részvétel a látogatók oldaláról (Cristensen et al. 2016:118).

A szerzők szerint mindezen intézmények és átalakulási/fejlesztési folyamatok, megoldások érvényessége, legitimitása és sikeressége egyre nagyobb mértékben kapcsolódik a hétköznapi emberek bevonásának gyakorlatához (Cristensen et al. 2016:118). Mindez, mint már fent is említettem, túlzottan optimistának vagy akár naivnak is hathat egy olyan politikai környezetben, ahol az elmúlt időszakban sokkal inkább a részvétel minimalizálása, az érintettekkel való egyeztetés mellőzése (Király – Kö-

ves – Balázs, megjelenés alatt) és a politikai legitimitás központi „termelése” (Boda – Patkós 2015; Körösenyi et al. 2016) volt a jellemző. Az viszont már a világ ezen régiójában is nehezen vitatható, hogy a digitális gazdaság, valamint az ezzel kapcsolatos technológiai, fogyasztási és termelési változások a hétköznapi emberek részvételén, tudásuk, szakértelmük és döntéseik felhasználásán alapulnak (Rafaeli et al. 2009; Anderson 2013; Glózer 2016). Emiatt az sem meglepő, hogy a részvételi kultúra (participatory culture) kifejezést szinte teljesen kiszajították a digitális világ részvételiségével kapcsolatos tanulmányok (Chau 2010; Li 2010) és könyvek (Jenkins et al. 2009; Burgess – Green 2013). Talán a legfőbb tanulság a fenti érvelésből mégiscsak az, hogy a társadalmi, politikai, gazdasági és technológiai környezet alapvetően meghatározza, hogyan, milyen értelmezési keretekre támaszkodunk a részvételi kutatási megközelítésről gondolkodva. Az alábbiakban kifejezetten a részvételi kutatásokkal kapcsolatban tekintem át a részvétel fogalmát.

A részvétel fogalma a kutatásokban

Ha a részvétel pontos meghatározását keressük a részvételi kutatások kapcsán, akkor több szerző is arra hívja fel figyelmet, hogy a fogalom meghatározása tendenciózan laza és homályos (Cornwall – Jewkes 1995; Cristensen et al. 2016; Bergold – Thomas 2012). Ez a fajta „lazaság” inkább félreértéseket szül és nem segíti a tiszta viszonyok létrejöttét: például Cristensen és szerzőtársai szerint ha egy projektben már megjelennek együttműködésen alapuló tevékenységek vagy az érintettek közötti kommunikáció, akkor már ezeket is azonnal a részvételi projektekhez sorolják (Cristensen et al. 2016). Cornwall és Jewkes (1995) szerint is nagyon sok kutatási folyamat, amelyet bár részvételiként „brandelnek”, mégis az jellemző rájuk, hogy inkább tükrözik a kutatók érdeklődését és prioritásait, mint a résztvevőkét (Cornwall – Jewkes 1995: 1669).

A részvételi kutatások definíciós nehézségeit az is fokozza, hogy módszertani szempontból nem igazán beszélhetünk egységes irányzatról. Abban viszonylagos egyetértés van, hogy a részvételi megközelítést nem lehet egyszerűen a kvalitatív-kvantitatív dichotómiában elhelyezni (erről még bővebben lesz szó az alábbiakban), valamint, hogy nem a módszerrel vagy módszertani felépítéssel kapcsolatos kutatói döntések különböztetik meg a hagyományosabb megközelítésektől. A különbségeket inkább a mód-

szerek alkalmazásának kontextusában kereshetjük. Tehát elképzelhető, hogy nagyon hasonló módszereket használ egy részvételi kutatás (például interjúkat vagy kérdőíveket), mint egy részvételi elemeket nem használó vizsgálat, a két esetben azonban mégis gyökeresen eltérhet a kutatási folyamat. Ezért is érdekes, hogy Bergold és Thomas nem elkülönült és jól meghatározható részvételi módszertanokról, hanem részvételi stílusról írnak:

„A gyakorlatban a részvételi stílus nagyon különböző részvételi stratégiákban valósul meg. Egyéni jellemzők és a részvételi kutatási folyamatban együttműködő kutatási partnerek önrendelkezése miatt nem lehetséges ezeket a stratégiákat egy egységes, összetartó módszertani megközelítésre formálni – mint például a kvalitatív diskurzuselemzés vagy a narratív interjú módszereinek esetében. A folyamatorientáció igénye és a kutatási tárgynak megfelelő módszer választása viszont még inkább fontos, mint a kvalitatív kutatások egyéb megközelítéseiben” (Bergold – Thomas 2012:2).

A közös módszertani gyökerek keresése helyett tehát több szerző is az eltérő kutatási hozzáállást (Cornwall – Jewkes 1995; Cancian 2000; Bergold – Thomas 2012; Cristensen et al. 1996), a másfajta kutatói szemléletet teszi középpontba: vagyis azt, hogy a kutató a vizsgált alanyokat értékes tudással rendelkező, cselekvőképes személyekként feltételezi, akik bevonhatók a kutatással kapcsolatos döntésekbe és tevékenységekbe (Cancian 2000:2039). Ezeknek az egyszerű feltételezéseknek viszont messzemenő következményei vannak, ugyanis meghatározzák, hogy az adott kutatás milyen fogalmi és definíciós kereteket (konceptualizáció) használ, hogyan zajlik le a kutatás; valamint hogy a létrehozott tudás kinek a számára érdekes (Cornwall – Jewkes 1995: 1669).

Cancian (2000) talán pont a fent bemutatott meghatározási nehézségek miatt inkább egyfajta wittgenstein-i családi hasonlóság (Wittgenstein 1998)¹ alapú megközelítést választott és minden

1 „Vizsgálj meg például egyszer azokat a folyamatokat, amelyeket »játékok«-nak nevezünk. A táblajátékokra, kártyajátékokra, labdajátékokra, küzdősportokra stb. gondolkodj. Mi a közös mindezekben? – Ne mondd, hogy »Kell valami közösnek lennie bennük, különben nem hívnák őket 'játék'-oknak« – hanem nézd meg, van-e valami közös mindben. – Mert ha megnézed őket, nem fogsz ugyan olyasmit látni, ami mindben közös, de látsz majd hasonlóságokat, rokonságokat, mégpedig egész halomnyit. Szóval: ne gondolkozz, hanem nézz! – Nézd meg például a táblajátékokat és kiterjedt rokonságukat. Majd térj át a kártyajátékokra: itt is sok megfelelést találsz ama első osztállyal, de sok közös vonás eltűnik, sok más viszont eltűnik (Wittgenstein 1998:57, idézi Orbán 2011)”.

fő jellemzőt felsorolt, ami a részvételi kutatásokra jellemző:

„A részvételi kutatás 5 fő jellemzőjét azonosíthatjuk: (1) azoknak az embereknek a részvétele, akikre a vizsgálat vonatkozik; (2) a mindennapi tudásformák beemelése; (3) a hatalom és a felhatalmazás [kérdéseinek] középpontban tartása; (4) a résztvevők tudatosságának növelése és képzése; (5) és a politikai aktivitás” (Cancian 2000:2038).

Miután azonban a szerző kiemeli ezeket a jellemzőket, már a következő mondatban óvatosságra is inti az olvasót, miszerint érdemes elkerülni a fogalom túlzottan precíz meghatározását, mert mindegyik részvételi kutatást folytató csoport a saját kutatásához és módszereihez igazítja azt (u.o. 2038). Ugyanakkor arra is rámutat, hogy az egyik központi jellemző az ilyen jellegű kutatásokban a hatalom és a felhatalmazás kérdéseinek figyelembe vétele – még ha ebben nagy változatosság figyelhető is meg a kutatások között (2039-2040). A felhatalmazás kérdéskörét pont ezért az alábbiakban bővebben tárgyalom.

Felhatalmazás kérdése a részvételi kutatásokban

A részvételi kutatással kapcsolatos, talán leggyakrabban megjelenő jellemző a kutatásban résztvevők felhatalmazása, hogy döntéseket hozhassanak a kutatás különböző pontjain, valamint hogy részt vehessenek a tudástermelés folyamatában (Lajos 2016; Csillag 2016). Cristensen-t és szerzőtársait idézve a részvételi kutatások...

„...a hatalom szétterítésén alapulnak, hogy a résztvevők egyenlő felhatalmazással rendelkezzenek a döntésekben. Olyan példákat említhetünk, mint amikor az önkormányzatok lehetővé teszik, hogy a helyi lakosok egy terület tervezésénél közös döntéseket hozzanak [a szakemberekkel – K.G.], vagy amikor kulturális intézmények felkérlik a látogatóikat, hogy dizájn kiállításokat vagy művészeti eseményeket szervezzenek. Más szavakkal, ezek a kutatók a részvételt mind mélyen összekötik a demokratizációval, az egyenlőség kérdésével és az intézményesült hatalmi hierarchiáktól való elmozdulással.

Ebben az értelemben, akkor 'történik' meg a részvétel, amikor a döntés hatalma elmozdul az intézményektől vagy érintettektől, akik általában mozgatják a szálakat, a résztvevők (általában hétköznapi felhasználók vagy állampolgárok) széle-

sebb köre felé, akik aztán együtt hoznak döntéseket” (Cristensen et al. 2016:119).

A felhatalmazás azonban érdekes kifejezés, mert egyben azt is kifejezi, hogy valaki rendelkezik azzal a hatalommal, döntési jogkörrel, amit átad valaki másnak (Avelino 2009). Azonban ha hatalmat át lehet adni, akkor azt is vissza is lehet venni, valamint ha valakit fel lehet hatalmazni, akkor meg is lehet később fosztani a kapott hatalomtól. Ezért is fontos, hogy pontosan meghatározzuk, hogy pontosan milyen típusú részvételtől, milyen szintű felhatalmazásról van pontosan szó az adott folyamat kapcsán.

Ennek egyik módja az lehet, ha valamilyen részvételi hierarchiába rendezzük a lehetséges bevonási módokat. Ennek a legismertebb formája az Arnstein (1969) által felvázolt részvételi létra, amely nyolc szintet határoz meg a manipulációtól az állampolgári ellenőrzésig terjedően (Kiss 2012a), de léteznek más egyszerűbb (Király 2012), vagy egészen más szempontokat felvonultató megközelítések is, amelyek egyfajta lépcsőzetességet sugallnak (lásd például részleges és teljes részvétel fokozatait Pateman [1970] esetén; vagy a felvilágosult fogyasztói, deliberatív, valamint a radikális/pluralista részvételi formákat Callon [1999] és Elam – Bertilsson [2003] esetén).

Érdemes azonban megjegyezni, hogy ezeket a részvételi szinteket több esetben általában az állampolgári részvételhez, nem pedig specifikusan a részvételi kutatási folyamattal kapcsolatban dolgozták ki. Kérdés tehát, hogy mennyire alkalmazhatóak jól azokban az esetekben, amikor nem egy jól meghatározott és körülhatárolható döntés van terítéken, hanem egy kutatási folyamat, amely a kezdeti szakasztól a végéig rengeteg döntést von maga után, valamint esetlegesen a résztvevők hosszú-távú és mély elköteleződését kívánja meg.

Bergold és Thomas szerint az ilyen típusú lépcsőzetességet, szinteket feltételező megközelítések azt az érzetet keltik, hogy az egyes projektek egyszerűen elhelyezhetők a részvételi kontinuum valamely pontján. Viszont ezzel el is fednek számos minőségi különbséget, amikor a kutatási folyamat egészéről van szó (2012:6). Ha különbséget szeretnénk tenni a különböző részvételi formák között, akkor a szerzők szerint inkább a kutatási folyamatban felmerülő döntési helyzetek pontosabb meghatározására érdemes törekedni. Ezek alapján pedig érdemes reflexivitásra és transzparenciára törekedve bemutatni, hogy a projekt időtávjának

mely pontjain, mely csoportok, milyen jogokkal, milyen témákkal kapcsolatban vehetnek részt a döntésekben.²

Hasonló megfontolásokból Cornwall és Jewkes két tengelyről, a részvétel mélységéről és széleskörűségéről beszélnek (1995:1669). A részvétel mély vagy felszínes jellege azt fejezi ki, hogy ki kontrollálja a kutatási folyamatot: teljesen mértékben a kutató (felszínes), vagy teljes mértékben a résztvevők határozzák meg az irányát és fókuszát (mély). A részvételi folyamat szűk- vagy széleskörűsége pedig arra vonatkozik, hogy hányan vesznek részt a folyamatban: szűkkörű, ha kevesen vesznek részt benne, széleskörű, ha kiterjedt a résztvevők köre. Ideálisztikus lenne azt feltételezni, hogy a részvétel jellege bármelyik dimenzióban stabil és kiszámítható lenne a részvételi kutatási folyamatban. Ezzel szemben a szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy sokkal inkább egy „cikk-cakkos” haladás jellemzi a kutatási folyamatot: hol magasabb szintű a részvétel, hol alacsonyabb, hol több hatalommal, beleszólással és felhatalmazással rendelkeznek a résztvevők, hol pedig inkább a kutatóknál marad az irányítás. Hasonlóképpen egyes fázisokban nagyobb lehet a résztvevők köre és/vagy a közösség elkötelezettsége, más esetekben viszont leszűkül a kutatói csapatra és pár elkötelezett résztvevőre (1669).

Összefoglalva tehát, azokban az esetekben beszélhetünk részvételi kutatásokról, amelyeknél a kutatók törekedtek, hogy felhatalmazzák a kutatásban résztvevőket, hogy maguk részesei lehessenek a tudástermelési folyamatoknak, valamint megosszák a döntési jogköröket a kutatási folyamat egyes pontjain. A tekintetben viszont, hogy ez a felhatalmazás és közös döntés a kutatási folyamat mely szakaszaiban történik meg, nagyban eltérhetnek egymástól az egyes részvételi kutatások.

2 Bergold és Thomas megjegyzik, hogy ha nem válik ketté a kutatói és résztvevői csapat, vagyis maguk az érintettek hozzák létre a saját kutatási projektjüket, mint a felhasználók vagy a túlélők által kontrollált kutatási projektekben (user or survivor controlled research), akkor látszólag nem merül fel a kutatók és a társkutatók közötti döntési jogkör kérdése. Mindazonáltal még ezekben az esetekben is érdemes lehet pontosan azonosítani a különböző döntési helyzeteket, pontokat és jogköröket – ugyanis maga az érintetti csoport sem feltétlenül homogén és a tagok között tapasztalható különbségek (például materiális erőforrások, információhoz való hozzáférés, külső kapcsolatok, tudás és készségek) mentén az érintetti csoportot is átszövik a hatalmi viszonyok (Epstein 1995; Bergold – Thomas 2012:9).

Emiatt az is elképzelhető, sőt nagyon valószínű, hogy az egyes részvételi kutatók sem értenek egymással egyet abban, mit is tekintünk részvételnak és milyen kritériumok mellett hívható egy kutatás ténylegesen részvételinek. Ez írás röviden visszautal még erre a kérdésre, amikor a részvételi kutatások ideáltípusait – a részvételen alapuló, a döntéstámogató, valamint a részvételi akciókutatást – hasonlítja össze röviden. Ezelőtt azonban tanulmányom a részvételi kutatást a társadalomtudományban használt tudományos paradigmák szempontjából tárgyalja, majd kitér a részvétel mellett leggyakrabban használt érvekre.

Különböző tudományfelfogások és a részvétel³

A következő rész két alapvető műre támaszkodik, amely kutatási paradigmákról beszél a társadalomtudományon belül. Egyrészt Zhao (2001) metaelméleti megközelítésről írt művére, másrészt pedig Creswell és Plano-Clark (2007) kevert módszertani megközelítéssel kapcsolatos munkájára. Míg Zhao tanulmánya 3 (nomologikus, megértő, normatív) megközelítést tárgyal a szociológiával kapcsolatban, addig a második anyag 4 kutatási (posztpozitivistá, konstruktivistá, részvételi, pragmatikus) paradigmát különít el a társadalomtudományos kutatással kapcsolatban. Látható, hogy van átfedés a kategóriák között a két rendszerben (például a nomologikus-posztpozitivistá, valamint a megértő-konstruktivistá kategóriákban). Ezen túl azonban lényeges hangsúlybeli eltérések is felfedezhetők a kettő között. Mivel az első keretrendszer közelebb áll a tanulmány céljaihoz és külön tárgyalja a normatív irányzatot, így a további gondolatmenet inkább erre támaszkodik, viszont bevonja a részvételi paradigmát a második keretrendszerből. Tehát a felvázolt viszonyrendszer a két kategória-rendszer szintézisének és kreatív újraértelmezésének tekinthető.

3 Az alábbi részben a nomologikus, megértő és részvételi paradigmával kapcsolatban kis változtatással felhasználtam bekezdéseket Király – Miskolczi 2016-os tanulmányából (2016:115-116).

1. Táblázat: Különböző tudományselekték jellemzői (Plano – Clark 2007 és Ritzer et al. 2006 alapján – valamint továbbfejlesztve a Király – Miskolczi 2016:115 táblázatot)

	Kognitív stílus	Létrehozott tudás	Kutatásba bevontak szerepe	Cél	Folyamat
Nomologikus	Formális	Matematizált	Alany („adat-szolgáltató”)	(Oksági) összefüggések, mechanizmusok feltárása; modellek kidolgozása	Kodifikált, előre meghatározott
Megértő	Dialogikus	Interpretatív	Résztevő	Eltérő valóságok feltárása; közös értelmezési keretek kialakítása	Emergens, iteratív
Normatív	Kritikai	Kutatásfüggő (inkább interpretatív vagy „mozog”)	Résztevő/ Társkutató/ Aktivista	Társadalmi gyakorlatok, társadalmi valóság megváltoztatása	Kontextusfüggő
Részvételi	Kooperatív	Kutatásfüggő (inkább interpretatív vagy „mozog”)	Társkutató	Közös tudás létrehozása	Reflexív

Ha a nomologikus megközelítést tekintjük át a fenti táblázatban, akkor látható, hogy erre az irányzatra a formális gondolkodási stílus jellemző. Ez egyben azt is jelenti: az ilyen típusú kutatások alapvető célja, hogy a valóság oksági viszonyait megjelenítő, logikailag koherens modelleket hozzanak létre. A létrehozott tudás legtöbb esetben ezért matematizált is, hiszen az oksági viszonyok pontos kifejezéséhez egyrészt számszerűsíthető kapcsolatok szükségesek, másrészt a matematikai modellek általános törvényszerűségeket, vagy legalább a társadalmi valóság számos területén működő mechanizmusokat igyekeznek megragadni. Ebben az értelemben a kutatási folyamat egyéb szereplői alanyként jelennek meg, akik válaszokat, információkat biztosítanak a kutató számára. Mivel a kutatás folyamata általában előre rögzített és jól meghatározott, egymást követő szakaszokra bontható, mélyebb szintű bevonásra, „bevonódásra” nincs is nagyon lehetőség. A kutató tehát megpróbálja a lehető legnagyobb távolságot tartani a kutatás tárgyától. Emiatt a válaszadók lehetséges befolyása nem úgy jelenik meg, amelynek lehet hozzáadott értéke a folyamattal és a kutatók megértésével kapcsolatban, hanem inkább minimalizálandó vagy a folyamatból kiszűrendő torzításként (Ritzer et al. 2006; Creswell – Plano Clark 2007).

A megértő irányzat gondolkodási stílus dialogikusnak tekinthető. A kutató itt nem egy – a társadalmi valóságtól – elkülönült, független személy, hanem maga is egy közös történet része. Olyan szereplő (a történetben), aki kulturális hátterével, társadalmi pozíciójával, nemével, nyelvhasználatával maga is részese annak a helyzetnek, amelyet megpróbál megérteni. Ebben az értelemben párbeszédben áll a megérteni kívánt társadalmi valósággal, átvitt értelemben pedig az általa megfogalmazott kutatási problémával. Ugyancsak párbeszédben áll azokkal a szereplőkkel, akiknek életvilágát és társadalmi gyakorlatait megpróbálja megérteni, így ők is a kutatás résztvevőivé válnak. Válaszaikkal, tudásukkal, társadalmi gyakorlataikkal maguk is alakítják a kutatást, befolyásolják annak fókuszát és irányát. Ennek megfelelően a kutatás is kevésbé formalizálható, a folyamat nincs előre rögzítve, hanem iteratív módon alakulhat a kutatás során, ahogy új információk, társadalmi gyakorlatok, kutatási irányok bukkannak fel a folyamatban. A kutatás célja pedig – eltérően az előző szemlélettől, nem egy kontextustól független, általános tudás létrehozása, hanem – az eltérő társadalmi valóságok közötti megértés elmélyítése, valamint közös értelmezési keretek kialakítása a résztvevők és a kutató

között (Zhao 2001; Ritzer et al. 2006; Creswell – Plano Clark 2007).

A normatív irányzatra a kritikai gondolkodási stílus jellemző. A legfontosabb jellemzője e megközelítésnek, hogy a létrehozott tudást nem önmagában tekinti értékesnek. Bár a kutatások célja egyaránt lehet társadalmi törvényszerűségek felfedezése vagy a megértés elmélyítése, végső soron mégis az az alapvető cél, hogy a fennálló társadalmi viszonyokat és a berögzült társadalmi gyakorlatokat a feltárt tudás segítségével meg lehessen változtatni. A kutató tehát ebben a megközelítésben már egyáltalán nem próbál meg távolságot tartani a kutatás tárgyától, hanem ha lehetséges, szándékoltan meg is változtatja azt a kutatás által, vagy akár a kutatás folyamatában. A kutatás egyéb szereplői pedig egyaránt lehetnek résztvevők, társkutatók vagy aktivisták, a kutatás jellegétől függően. A létrehozott tudás természete sem rögzített, hanem a kutatás tárgya és a kutatók szemlélete határozza meg. A kutatók egyaránt törekedhetnek matematizált, vagy interpretatív jellegű tudás létrehozására, viszont a megközelítésben lényeges, hogy a kutatások az igazságtalannak tartott társadalmi viszonyokat a megfosztott, kizsákmányolt és/vagy marginalizált csoportok szemszögéből mutassák be (Zhao 2001).

Végül ha a részvételi megközelítést próbáljuk jellemezni, akkor a gondolkodási stílusát kooperatívnak tekinthetjük. Ez azt jelenti, hogy a fő hangsúly a kutató és a résztvevők közötti együttműködésen, a közös tudástermelésen van. Bizonyos értelemben azt lehet mondani, hogy a részvételi megközelítés radikalizálja a megértő szemlélet jellemzőit. Nem csupán arról van szó, hogy a kutató részesévé válik a kutatott csoport világának, hanem a csoport tagjai is részeséivé válnak a kutató világának, maguk is társkutatóvá válnak. A kérdés tehát nem csupán az, hogy a kutató megértett-e valamit a valóságról, hanem hogy a kutatásban résztvevő társkutatók számára adott-e valamit a kutatás, segítette-e az ő tanulásukat, elmélyítette-e a megértésüket. A kutatási folyamat sikerességéhez tehát már nem elegendő az, hogy létrejönnek új, a helyzet megértését segítő értelmezési keretek. Arra is szükség van, hogy a kutatásba bevont csoport vagy közösség is részt vegyen e keretek kialakításában, és aztán elfogadja és magáénak érezze ezeket. A részvételi folyamatot továbbá – a megértő irányzathoz hasonlóan – maguk a résztvevők (is) alakítják, hiszen lényeges, hogy a kutatás az ő kérdéseikből, az ő megérteni kívánt problémáikból induljon ki. Érdeemes azt is kihangsúlyozni, hogy mivel a kutatási folyamatban

gyakran különböző tudásformák közötti párbeszéd van a hangsúly, így fontos szerepet kap az ezzel kapcsolatos reflexió, a kutató szerepével, a kutatáson belüli hatalmi viszonyokkal kapcsolatos gondolkodás (McCartan – Schubotz – Murphy 2012).

Ez alapján azt is mondhatnánk, hogy a részvételi megközelítés leginkább a megértő irányzathoz van a legközelebb, hiszen a létrehozott tudás ebben az esetben is „különböző társadalmi világok” közötti párbeszédre alapul. Ugyanakkor, ha a részvételi megközelítésen alapuló kutatásokat alaposabban megnézzük, akkor azt találhatjuk, nincs akadálya annak sem, hogy a részvételi irányzat keretein belül akár a nomologikus, akár a normatív megközelítés szerinti kutatások működni tudjanak. Természetesen ezekben az esetekben elég eltérő jellegű kutatásokat kaphatunk, ami tükrözi a részvételi megközelítésen belül tapasztalható sokszínűséget. Az alábbiakban visszatérünk ezekre a kérdésekre, amikor az írás a részvételi kutatások különböző típusait mutatja be. Előtte azonban még áttekinjtük a társadalmi részvétel és a részvételi kutatás melletti érveket.

A részvétel melletti érvek⁴

A részvétel és a részvételi kutatások mellett többféle érvelés lehetséges felhozni. Az alábbiakban arra törekedtem, hogy összegyűjtssem és rendszerezve mutassam be ezeket. Az érvek egy lehetséges csoportosítása a pszichológiai, politikai, tudásalapú, gyakorlati, közösségi-transzformatív, valamint a társadalmi-transzformatív kategóriák mentén történhet. A következő rész ezeket az érveket mutatja be röviden.

A *pszichológiai típusú érvek* közvetetten, egyfajta megalapozásként kapcsolhatók a részvételhez. Több szerző és tanulmány hívja fel ugyanis a figyelmet arra, hogy az embereknek – és a fejlettebb állatoknak – szükségük van arra, hogy a saját környezetük, saját életfeltételeik felett kontrolljuk legyen (Iyengar 2010; Achor 2015; Welzel – Inglehart 2010; Peterson et al. 2010). Ha nem rendelkeznek ezzel a kontrollérzettel, akkor letargikusakká válnak, elveszítik a kezdeményező- és problémameg-

4 Ebben a részben nagyban támaszkodtam 3 korábbi írásra, amelyek az érveket (Király 2012, Király et al. 2014; Király – Miskolczi 2016) különböző szempontok mentén vizsgálták meg. Az alábbiakban igyekszem ezeket összerendezni, hogy egy egységes rendszerben mutassam be a részvétel melletti érveket.

oldó készségeiket. Ezt az állapotot nevezi Seligman tanult tehetetlenségnek (Seligman 1972), amelyet mind állatoknál, mind embereknél egyéni szinten, és csoportoknál egyaránt sikerült kimutatni (Seligman – Beagley 1975; Hiroto – Seligman 1975). Egyes kutatók arra is rámutatnak, hogy a kontrollérzet hiányának komoly egészségügyi kockázatai vannak (Marmot – Feeney 1996; Achor 2015). Deci és Ryan viszont fordítva tették fel a kérdést a kontrollérzettel kapcsolatban, és arra kerestek választ, milyen környezetben érzik magukat az emberek belsőleg motivátnak, hogy bizonyos tevékenységeket elvégezzenek (Ryan – Deci 2000). Az általuk elnevezett öndeterminációs elmélet alapján azokban a helyzetekben, környezetekben vagyunk motiváltak, amelyekben az alapvető pszichológiai – az autonómia, a kompetencia és a kötődés iránti – igényeink ki vannak elégítve. Az ilyen típusú környezetben vagyunk a leginkább fejlődőképesek és nyitottak a világra, így a szerzők számára az az alapkérdés, hogy hogyan lehet „autonómia-támogató” környezetet létrehozni és fenntartani a társadalmi-gazdasági valóság különböző szinterein belül. Véleményem szerint a részvételi folyamatok ilyen autonómia-támogató környezetnek tekinthetők, hiszen építenek a résztvevők tudására, kompetenciára és csoporton belüli kapcsolataira, miközben meg is erősítik ezeket). Ha tehát az egyének ilyen támogató és részvételt elősegítő környezetekben tanulhatnak és dolgozhatnak, valamint nagyobb kontrollt éreznek saját sorsuk felett, akkor az életminőségük és az elégedettségük is javul.

Az érvek egy másik típusát *politikai érveknek* nevezhetjük. Ez az érvelés alapvetően politikai jellegű és azt hangsúlyozza, hogy az egyik legfontosabb alapjog a részvétel demokratikus alapjoga. Az tehát, hogy az érintettek részt vehessenek a sorsukat, életfeltételeiket meghatározó döntések és kérdések megvitatásában tehát nem csupán egy mély pszichológiai, hanem alapvető politikai igény is (Stave 2010). Fontos megjegyezni, hogy a részvételnek és a bevonásnak hazánkban is megtalálhatóak a jogi garanciái, még ha ezek érvényesítése sokszor akadályokba ütközik is (Kiss 2012a). A politikai érvek között gyakran merül fel még a demokratikus deficit jelensége, amely arra utal, hogy egyre nagyobb a szakadék a képviselők és a képviseltek között. Ez a távolság aláássa a demokratikus intézményrendszer legitimitációját és az intézményekbe vetett bizalmat. Éppen ezért van szükség a társadalmi részvétel új módjaira, amelyek valódi jelentéssel bíró részvételt jelentenek a politikai közösség tagjainak, és lecsök-

kentik a távolságot a döntéshozók és az állampolgárok között (Nabatchi 2010).

A *tudásalapú érvelés* szerint a részvételi folyamatok olyan környezetet hozhatnak létre, ahol több csoport tudása, tapasztalata, érvei találkozhatnak és egymást kiegészítő, vagy akár egymást megtermékenyítő hatással lehetnek egymásra. Azt is érdemes kiemelni, hogy a részvételi folyamatokban, kutatásokban résztvevőknek a szakértőknél sokkal kiterjedtebb és részletesebb tudásuk lehet a környezetükről és életfeltételeikről (Cancian 2000:2039). Ennek a típusú „helyi” tudásnak a mellőzése kutatók által rosszabb minőségű tudományos tudás vagy szakpolitikai szempontból szuboptimális döntés létrejöttét vonhatja maga után. Ez szolgálhat magyarázatul például arra, hogy miért találhatunk viszonylag sok részvételi jellegű hidrológiai kutatást, ugyanis egy terület vízbázisában várható változásokat nehéz a területen élők tudása és vízhasználati gyakorlatai nélkül előrejelezni (Stave 2003; Videira et al. 2003, 2009). A döntéstámogatás kapcsán pedig Stave szerint az érintettek bevonásával jobb minőségű döntések és cselekvési tervek jöhetnek létre (Stave 2002; 2010).

A *gyakorlati érvek* kifejezetten a részvételtől származó praktikus előnyöket emelik ki. Eszerint az érvelés szerint ha az érintettek részt vesznek az adott problémával kapcsolatos megoldási tervek és/vagy az adott szakpolitikának a kidolgozásában, akkor azok nagyobb eséllyel valósulnak meg (Stave 2010). Egy helyzet megváltoztatásához, vagy egy probléma kezeléséhez a legtöbb esetben nem elég, ha valaki „felülről” kinyilvánítja, mi lenne a helyes eljárás vagy változtatás. Gyakran arra is szükség van, hogy a helyzetben szereplők változtassanak a viselkedésükön, megszokott gyakorlataikon. Erre akkor lehet nagyobb esély, ha az érintettek elköteleződnek egy-egy cselekvési terv vagy szakpolitikai irány mellett. Azt pedig, hogy az emberek több időt, pénzt és energiát hajlandóak investálni azokra a tervekre – valamint sokkal inkább magukénak érzik azokat a megoldásokat –, amelyek elkészítésében részt vettek, viselkedésgazdaságtani kísérletek is alátámasztják (Ariely 2014). King és szerzőtársai (1998) továbbá a részvétel potenciális szerepére mutatnak rá a konfliktuskezelés kapcsán. A részvétel egyrészt még egy döntés vagy terv megvalósítása előtt felszínre hozhat ellentéteket és ellenérzéseket, másrészt egy strukturált gondolkodási folyamat megakadályozhatja a konfliktus elmérgesedését (King et al. 1998).

A *közösségi-transzformatív* érvek azt hangsúlyozzák, hogy maga a közösség változhat meg, fejlődhet

a részvétel által. Egyrészt új kapcsolatok alakulhatnak ki a közösség tagjai között, másrészt átértékelődhetnek, új tartalommal töltődhetnek fel régi kapcsolatok. Stave szerint pedig mind az összetartó (közösségen belülré mutató), mind az összekapcsoló (közösségek között hidat képező) társadalmi tőke gyarapodhat a részvétel folyamán (Stave 2010). A részvétel továbbá arra ösztönözheti a közösség tagjait, hogy egymást, egymás szemléletét és érdekeit jobban megismerjék, valamint a közös ügyekkel kapcsolatban tájékozódjanak. Ide kapcsolódik az az érvelés is, amely szerint az emberek érdekei és világszemlélete nem feltétlenül stabil, hanem hangsúlyozza, hogy ezek egy közös gondolkodási folyamatban változhatnak és formálódhatnak (Isin–Turner 2002; Laird 1993; Habermas 1996).

A *társadalmi-transzformatív érvek* pedig a társadalom, valamint a demokratikus kultúra átalakulásának szükségességét emelik ki. A habermas-i deliberatív demokrácia elmélete szerint a kormányzati központok természetük alapján zárt jellegűek és egy sajátos rendszerlogika szerint működnek, amely miatt képtelenek a társadalomban zajló vitákat, problémákat és aggodalmakat érzékelni és lefordítani a saját nyelvükre. Éppen ezért Habermas szerint a döntések legitimitásának biztosítása miatt szükség van olyan deliberatív platformok létrehozására és fenntartására, amelyek hatékonyan képesek tematizálni és becsatornázni az állampolgári véleményeket a döntéshozatali és a szakpolitika-formálási folyamatokba (Habermas 1996). A formális döntéshozatali folyamatok ilyen típusú részleges megnyitása hosszú távon elősegítheti a társadalom adaptációs képességének fejlődését és a társadalmi tanulást. Bár Inglehart és Welzel (Inglehart – Welzel 2005; Welzel – Inglehart 2010) nem írtak kifejezetten a részvétel kérdéséről, az emberi fejlődéssel kapcsolatos elméleti modelljük mégis ehhez a típushoz tartozhat, mivel a kontroll érzetével és az autonómiával kapcsolatos igények érvényesülését társadalmi szinten értelmezik. Empirikus eredmények alapján amellet érvelnek, hogy magasabb kontrolléret minden társadalomban magasabb elégedettség-érzéssel jár együtt. A társadalmak között azonban nagy különbségek figyelhetők meg abban a tekintetben, hogy a társadalmak milyen típusú orientációval szolgálnak a tagjaiknak. Azokban a társadalmakban, amelyek az emancipatorikus értékeket és az önmegvalósítást helyezik előtérbe, az egyéneknek nagyobb terük van a fejlődésre és kibontakozásra, szemben azokkal, amelyek az egyének veszélyektől való megóvására és a megelőzésre

helyezik a hangsúlyt. A társadalmi környezet határozza meg azt is, hogy az egyének milyen típusú (preventív vagy emancipatorikus) stratégiákat választanak és ez alapján mennyire lesznek sikeresek. Ez egyéni stratégiák aggregálódása határozza aztán meg a társadalmi változások (vagy a változások hiányának) irányát. Ebben az értelemben a részvételi szemlélet és a részvételi folyamatok közvetetten a társadalmi folyamatokra is hatással lehetnek azáltal, hogy megerősítenek bizonyos értékeket és stratégiákat, valamint előtérbe helyezik egyének és közösségek fejlődését (Welzel – Inglehart 2010).

A részvételi kutatások típusai

Az alábbiakban a részvételi kutatások három ideáltípusát mutatom be: a részvételen alapuló kutatást, a döntéstámogató-deliberatív kutatásokat, valami a részvételi akciókutatást.⁵ Nem teljeskörű és átfogó bemutatásra törekszem, különösen, hogy ezekben a módszertani irányokban számos közös pont van, így felesleges lenne ezeket egymás után tárgyalni. Ezért is inkább a közöttük lévő fő különbségeket igyekszem felvillantani, valamint azt, hogy a részvételi kutatáson belül a különböző részvételi megközelítések hogyan támaszkodnak a részvétellel kapcsolatos eltérő érvekre.

Az első típus, amit ide sorolhatunk a Bergold és Thomas (2012) által tárgyalt *részvételen alapuló kutatás*. Ebben a típusban a kutatók a kutató csoportból dolgoznak résztvevőkkel, akik a kutatás valamelyik szakaszában (kutatás tervezésében, az adatfelvételben, adatelemzésben) aktívan részt vesznek. A szerzők szerint ez segíti a kutatókat abban, hogy az eredményeiket a kutató csoport életvilágának kontextusában, valamint, hogy a társadalmi gyakorlatokat és jelentéseket a maguk összetettségükben és dinamikájában értelmezhesék. A lényeg tehát a megértésen és a pontosabb tudományos tudás létrehozásán van. Az ilyen jellegű kutatások különösen jellemzők az egészség-tudomány területén.

⁵ Bergold és Thomas (2012) különbséget tesz a részvételi kutatás (participatory research) és a részvételi akciókutatás (participatory action research) között, amely egy érdekes és előremutató különbségtétel lehet a részvételi kutatások sokszínűségének értelmezésében. Véleményem szerint azonban az ő csoportosításuk túlságosan leszűkíti azt, hogy mit tekinthetünk részvételi kutatásnak. A továbbiakban ezért a részvételi kutatás kifejezést általánosságban használom, míg a Bergold-féle verziót részvételen alapuló kutatásnak nevezem és a két kategória helyett hármat ismertetek.

letén, ahol a páciensek vagy – a közösség alapú egészségügyi gyakorlatban – a közösségek szemléletének bevonása kulcsfontosságú lehet. Áttekintő tanulmányukban ezeket a projekteket nevezik Brett és szerzőtársai páciens és lakosság alapú bevonásnak (patient and public involvement: Brett et al. 2014). Bizonyos értelemben ide sorolhatjuk azokat a civil vagy közösségi tudományos projekteket (citizen's science projects) is (Cohn 2008; Szabó 2013), amelyek során hétköznapi emberek gyűjtenek adatot tudósoknak időjárásról, vízminőségről, különböző állatfajok előfordulásáról. Felvetődhet ugyan kérdésként, hogy ezt valóban részvételi kutatásoknak tekinthetjük-e, hiszen kevésbé történik meg a fent ismertetett felhatalmazás, valamint a résztvevők társkutatóvá válása. Érdemes azonban kiemelni, hogy itt is elképzelhetők olyan hosszú távú projektek, amelyek a projekteken résztvevők képzését (például egyes fajok felismerésénél vagy hajózási naplók digitalizálásánál) és mélyebb elköteleződését kívánják meg. Ha visszatérünk egy pillanatra a fenti érvekre, akkor láthatjuk, hogy ebben a megközelítésben leginkább a tudásalapú, azon belül is a jobb, érvényesebb tudás létrejöttének az érve dominál. A részvétel tehát leginkább azért fontos, hogy jobb kutatásokat és jobb eredményeket kaphassunk a társadalmi vagy természeti világ működésével kapcsolatban.

A részvételi kutatások második típusának a *döntéstámogató-deliberatív kutatásokat* tekinthetjük. Ezek olyan típusú kutatások, amelyek egy-egy konkrét szakpolitikai ügy vagy kérdés kapcsán vannak be állampolgárokat, hogy javaslatokat fogalmazzanak meg és/vagy különböző döntési alternatívák kapcsán kinyilvánítsák a preferenciáikat. A deliberatív folyamatok lényegét a résztvevők közötti beszélgetések, viták, idegen kifejezéssel deliberációk jelentik, amelyek során a csoport megvitat és mérlegel bizonyos szakpolitikai dilemmákat, irányokat vagy terveket (a részvételi tervezés jellegű projekteket is ebbe a típusba sorolhatjuk). Számos konkrét módszertan sorolható ebbe a kategóriába, amelyek mind kimenetükben (konkrét döntés, javaslat, terv stb.), mind felépítésükben, mind hosszukban nagyban eltérhetnek egymástól. Elég általános jellemzőnek tekinthető azonban az, hogy a tájékozott döntés érdekében a folyamat során a bevont állampolgárokat különböző tájékoztató anyagokkal és/vagy szakértők meghallgatásával is képzik. Bár a megvitatásra kerülő téma vagy alapkérdés a legtöbb esetben adott, a résztvevőknek meglehetősen nagy lehet a szabad-

sága abban a tekintetben, hogy az adott terület mely aspektusait szeretnék megvitatni. Ami érdekes ezzel a megközelítéssel kapcsolatban, hogy itt a kutatók a tudományos kutatás és a szakpolitika határán dolgoznak – sokszor éppen szakpolitikai, (ön)kormányzati szereplők megbízásából. Itt tehát nem is igazán az merül fel, hogy ezek a deliberatív technikák részvételinek tekinthetők-e, hanem sokkal inkább az, hogy ezek a projektek mennyire tekinthetők kutatásnak. Bár erre a kérdésre nem egyértelmű a válasz, a deliberatív módszerekkel kapcsolatos szakirodalom azt mutatja, hogy számos esetben kutatók dolgozzák ki a módszertanokat (lásd például a deliberatív közvéleménykutatás [Lengyel 2009] vagy az állampolgári tanácskozás példáját [Wakeford 2002]), illetve szintén ők dolgoznak ezeken a projekteken. Ebből kifolyólag a publikációk alapján kijelenthető, hogy tudományos igényességgel igyekeznek a különböző deliberatív folyamatokat megtervezni, lebonyolítani és az eredményeket publikálni. A részvétellel kapcsolatos érvek közül ebben a kutatási formában leginkább a gyakorlati, a politikai és társadalmi-transzformatív érveken van a hangsúly, tekintve, hogy kiemelt fontosságot kap a döntések fenntarthatósága és legitimitációjának növelése, valamint hosszú távon az elmozdulás a deliberatív demokrácia elvein működő politikai viszonyok irányába.

A részvételi kutatások harmadik típusának a *részvételi akciókutatást* tekinthetjük. A részvételi akciókutatás megközelítésében a fentiekhez képest még erőteljesebben jelentkezik az az igény, hogy a kutatók és a résztvevők közötti határok elmosódjanak, azaz a bevont érintettek az akciókutatást kezdeményező kutatók mellett a kutatócsoport teljes jogú társkutatóivá váljanak. Ezt általában úgy próbálják a projektek biztosítani, hogy a részvételi akciókutatások jellemzően hosszú távúak és mind a kutatóktól, mind a társkutatóktól mély és hosszú távú elköteleződést követelnek meg. Másik fontos különbség, hogy míg az előző két típusnál a bevontaknak nem feltétlenül kell ismerniük egymást a részvételi folyamat előtt, a részvételi akciókutatásokra sokkal inkább jellemzők a közösségalapú projektek. Tehát a kutatók egy már létező közösséggel, csoporttal kezdenek el dolgozni (még ha ez a közösség, csoport nem is feltétlenül egységes; lásd a nehézségekről és dilemmákról szóló részt). A legfontosabb különbség azonban, hogy a részvételi akciókutatásokban kifejezetten hangsúlyosan jelenik meg a társadalmi valóság megváltoztatásának igénye. Ehhez kapcsolódik, hogy ezeknél a típusú

2. Táblázat: A részvételi kutatások típusainak, tudomány szemléletének és a részvétel melletti érvek összefüggései

Részvételi kutatás típusa	Jellemző tudomány-szemlélet	Módszertani példák, megközelítések	Részvétel melletti érvek
Részvételen alapuló kutatás	Részvételi-nomologikus	Páciens és lakosság alapú bevonás (Brett et al. 2014); Civil tudományos projektek (Szabó 2013)	tudásalapú
Deliberatív-döntéstámogató kutatás	Részvételi-megértő	Állampolgári tanács (Wakeford 2002), Deliberatív közvéleménykutatás (Lengyel 2009); Részvételi költségvetés (Fazekas n.a.)	politikai, gyakorlati, társadalmi-transzformatív
Részvételi akciókutatás	Részvételi-normatív	Részvételen alapuló vidékértékelés (Chambers 1994), Kooperatív akciókutatás (Csillag 2016)	politikai, közösségi transzformatív

kutatásoknál jellemző, hogy marginalizált – hatalmi, gazdasági és más erőforrások híján lévő – közösségekkel dolgoznak. A kutatási folyamatban a tudástermelésnek tehát közvetlenül az „akciót”, a megismert helyzet javítását kell szolgálnia. Míg természetesen az előző két típusnál is fontos szerepet kapnak a projektek potenciális társadalmi hatásai, ennél a típusnál a kutatásokkal szembeni elvárásként fogalmazódik meg, hogy közvetlen társadalmi hatásai legyenek már a projekt ideje alatt is. A részvétellel kapcsolatos érvek közül tehát itt leginkább a politikai és a közösségi-transzformatív érvek kerülnek előtérbe – hiszen olyan mind tudományos, mind politikai értelemben alulreprezentált csoportoknak igyekeznek hangot adni a kutatások, amelyek általában „némák” vagy akikről, vagy akik nevében általában mások nyilatkoznak meg. Fontos momentum továbbá a közösségfejlesztés, a bevont csoportok belső és külső erőforrásokhoz való hozzáféréseinek javítása, fejlesztése.

Problémák és kihívások a részvételi kutatással kapcsolatban

A részvétel melletti érveken túl érdemes azonban a részvételi megközelítés nehézségeit és dilemmáit is rendszerezetten áttekinteni, ugyanis több szerző is kiemeli, hogy a hagyományos projektekhez képest a részvételi kutatások esetében nem egy egyszerűbb, könnyebben megvalósítható alternatíváról van szó. Cornwall és Jewkes hangsúlyozzák: bizonyos értelemben minden kutatásra jellemző, hogy bonyolult társadalmi és politikai térben zajlik. A részvételi kutatások viszont e szempontból különösen kített

helyzetben vannak, hiszen a kutató láthatóságával és a szándékainak transzparenciájával kapcsolatos elvárások magasabb szintűek, mint a hagyományos kutatásokban – ez pedig komoly kihívásokat jelenthet a folyamat szempontjából (1995:1672).

Az egyik fő nehézség a részvételi kutatásokban kifejezetten a bevonással, a bevonni kívánt közösséggel kapcsolatos (Cornwall – Jewkes 1995), amit nevezhetünk mintavételi problémának is (Thomas – Bergold 2012). Az alapp probléma: a részvételi kutatások sokszor azzal a feltételezéssel élnek, hogy a (helyi) közösségek ténylegesen léteznek, mint önálló, független entitások – kicsik, jól körülhatárolhatóak, homogének és integráltak. Ehhez tartozik az is, hogy van egy közös érték, tapasztalat és értelmezéskészlet, amelyet elvileg a közösség minden tagja magának tud és érez. Ezzel szemben az empirikus tapasztalatok sokszor azt mutatják, hogy a közösségek belülről töredeztettek, hatalmi viszonyok szövik át őket (Cancian 2000:2041; Epstein 1995). Jellemző, hogy különböző alcsoportok állnak küzdelemben egymással, akik észlelt érdekeik szerint támogatnak vagy blokkolnak bizonyos fejlesztéseket, változásokat (Cornwall – Jewkes 1995).

Mindez egyfajta tudatosságot és reflexivitást követel meg a kutatótól, akinek ki kell választani, kivel dolgozik együtt, kiket konstruál meg, mint bevont közösséget. Ez egyben etikai dilemma elé is állíthatja a kutatót, hiszen fontos, hogy az adott közösségben a hatalomtól és már erőforrásoktól megfosztott csoportok, a „némák” is hangot kaphassanak (Thomas – Bergold 2016). Azáltal viszont, hogy a kutató/kutatás a közösség többsége által elutasított csoportok felhatalmazására törekszik, valamint megpróbálja „beemelni” őket a kutatási

folyamatba, egyben meg is változtathatja a csoport belső erőviszonyait és az azzal kapcsolatos hatalmi dinamikákat, amely viszont akár a projekt egészének sikerességét veszélyeztetheti.

Mindezeket felül Hovmand kifejezetten hangsúlyozza, hogy a részvétel kapcsán az érintettek kifejezetten szkeptikusak lehetnek. Ez még erősebben jelentkezik, ha a résztvevők olyan marginalizált csoportba tartoznak, akiknek már sok mindenki, sok mindent ígért. Sok esetben a kutató nem tud olyan közvetlen hasznokat felmutatni, amelyek a közösség tagjait a részvételre motiválhatják (Nagy 2016:52; Hovmand 2014). Könnyen elképzelhető az is, hogy a részvétellel kapcsolatos demokratikus ideálok sokkal fontosabbak a kutató számára, mint a potenciális résztvevők szempontjából (Cornwall – Jewkes 1995). Ugyanakkor az a jelenség is jellemző nehézség, hogy a közösség tagjai túlzott elvárásokkal lépnek be egy részvételi folyamatba. A kutatónak tehát ebben az esetben is egy érzékeny egyensúlyt kell fenntartania: érdekeltté kell tennie a résztvevőket, hogy bekapcsolódjanak és bent maradjanak a folyamatban, de ugyanolyan fontos, hogy ne keltsen bennük hamis elvárásokat és reményeket azzal kapcsolatban, mit képes elérni az adott kutatási folyamat (Hovmand 2014). Cornwall és Jewkes (1995) szerint emiatt különösen fontos, hogy a kutató már a folyamat elején jelezze, hogy milyen korlátai vannak a kutatásnak és milyen változásokat tud elérni. Ez alapvetően a kutató és a résztvevők közötti bizalom kialakításáról is szól és hosszú időt vehet igénybe.

Szintén nehézséget jelenthet annak eldöntése, melyek azok a döntések a kutatással kapcsolatban, amelyekben végül mégis a kutató kompetens. Egyrészt ugyanis nagyon fontos szempont, hogy a kutatás ne a kutató érdeklődését, érdekeit és szempontjait tükrözze, hanem az érintett közösség határozassa meg, hogy mi az, ami érdekli, miről szeretne többet megtudni és/vagy milyen területeken szeretne változásokat. Ugyanakkor a kutató kompetenciái segíthetnek eldönteni, hogy az adott kutatás költségvetéséhez és időtávjához mérten melyek a reálisan megválaszolható kutatási kérdések és ténylegesen lefolytatható tudományos tevékenységek. Szintén ehhez kapcsolódik a kutatási kimenetek témája. Nyilván nem „elegáns” felhozni a kérdést, viszont érdemes kiemelni, hogy a kutató sem érdekmentes és bizonyos elvárásokkal rendelkezhet a részvételi folyamat kapcsán (Hovmand et al. 2011). Számára ugyanis az egyik fontos kimenet az eredmények publikálhatósága, hiszen a legtöbb eset-

ben ez mutatja a kutatói teljesítményét, valamint ez biztosítja, hogy az adott projekt eredményei és tapasztalatai egy szélesebb közönséghez is eljuthassanak. Közép-hosszú távon pedig a minőségi publikációk megléte biztosíthatja további (részvételi) kutatások finanszírozását a pályázati rendszerekben (erről bővebben lásd Green – Mercer 2001). Emiatt a kutatási folyamatban kifejezetten érzékeny dilemma állhat fent az érintettek szempontjainak érvényesítése és aközött, hogy a kutatás megfeleljen a tudományos standardoknak (Cancian 2000:2041). Bergold és Thomas (2012) miközben a részvételi kutatási projektek hagyományos kutatási nézőpontból való megítélésének nehézségeit tárgyalják, új kritériumok kidolgozását és használatát szorgalmazzák a részvételi kutatások kapcsán. Amíg azonban a bírálók nem ezeket a kritériumokat használják a publikációk és/vagy projektek megítélésénél, illetve nem alakul ki ezekkel kapcsolatban konszenzus, a kutatók továbbra érzékeny helyzetekben találhatják magukat, mikor az érintetti és a tudományos elvárások között kell egyensúlyozniuk.

Végül pedig Cornwall és Jewkes (1995) felvet egy hasonló dilemmát a helyi/érintetti tudások és a szakértői tudás lehetséges szembenállásáról. Ahogy már e tanulmány elején is szó volt róla, a részvételi megközelítés egyik alapvető feltételezése, hogy a résztvevők tudása értékes, érvényes és releváns. Felvetődik azonban, hogyan kezeli a kutató, ha ez a „helyi” tudás téves és potenciálisan káros is a közösség tagjai számára. A szerzők itt kifejezetten erős és szemléletes példákat hoznak fel, mint az AIDS-el vagy más betegségek terjedésével (pl. védőoltás-ellenességgel) kapcsolatos tévhitek. Cornwall és Jewkes szerint ebben az esetben a kutatónak fontos etikai felelőssége van abban, hogy ebben az esetben ne erősítse meg a téves helyi tudáselemeket és szemléletmódot, hanem próbálja meg megváltoztatni a káros nézeteket, magyarázatokat (i.m. 1674). Azonban érdemes látni, hogy ez a dilemma más, kevésbé extrém helyzetekben is fennállhat. Amikor azonban a kutató az érintetti csoport tévedéseire, tévhiteire világít rá, mégiscsak fennáll a veszélye, hogy részlegesen kilépjen a részvételi szemléletből és a saját világvégét és tudását érvényesítse más, „kevésbé helyes” tudásformákkal szemben (Cancian 2000:2041). Cornwall és Jewkes (1995) szerint azonban ezek a helyzetek is kezelhetők ha különböző típusú tudások közötti párbeszédre törekszünk és nem a helyes tudás elfogadtatására (i.m. 1674).

Konklúzió

E tanulmány, építve a legutóbbi időszak nemzetközi és magyar nyelvű irodalmára, megpróbálta rendszerezetten áttekinteni a részvételi kutatások körüli fogalmi és elméleti teret. Egyrészt rámutatott, hogy napjainkra a részvételi kutatásokat számos szakterületen és témában használják. Ugyanakkor azt is érdemes figyelembe venni, hogy a részvétel kifejezés jelentésbővüléséhez különböző társadalmi és gazdasági átalakulási folyamatok is nagyban hozzájárulnak. Legjellemzőbb példája ennek a részvételi kultúra kifejezés, amelyet szinte kizárólagosan a digitális világ új termelési és fogyasztási mintáival kapcsolatban használ a szakirodalom. A részvétel és a megosztás tehát az általunk megélt valóság egy részének meghatározó működési elvévé vált, amely a részvételi kutatások számára is vonatkoztatási közeget biztosít – akár örülnek ennek a részvételi kutatók, akár nem.

A részvételi kutatások kapcsán e tanulmány bemutatta a részvétel melletti érvekkel, tudomány-szemlélettel kapcsolatos sokszínűséget. Ezt követően az írás az elméleti megfontolásokat össze is kötötte a részvételi kutatások különböző típusaival. Ez alapján láthatóvá vált, hogy bár a részvételen alapuló kutatás, a deliberatív-döntéstámogató kutatás, valamint a részvételi akciókutatás részvételi jellegükben rokonságot mutatnak, mégis a részvétel fogalmának eltérő árnyalatait hangsúlyozzák ki, valamint tudomány-szemléletük sem teljesen azonos. Ennek alapján a részvételiséggel, részvételi kutatással kapcsolatos vitákat is könnyebb értelmezni, hiszen a területen dolgozó kutatók sok esetben más tudományelméleti felfogással rendelkeznek és ennek megfelelően a részvétel fogalma alatt is mást értenek. Végezetül a tanulmány bemutatta a részvételi kutatással kapcsolatos gyakorlati nehézségeket és dilemmákat, amelyek viszonylagosan gyakran jelentkeznek a részvétel kapcsán.

A fentiek alapján úgy érvelhetünk, hogy a részvételi kutatások módszertanilag értékes, izgalmas és innovatív lehetőséget biztosítanak a kutatók számára, hogy a társadalmi valósághoz közelebb kerüljenek és másfajta nézőpontból tekintsenek arra. Nem elhanyagolható szempont, hogy a részvételi kutatások az együttműködésre és a kölcsönösségre épülnek, így a kutatók egyéb szereplői résztvevőkké és/vagy társ-kutatókká válnak a kutatás folyamatában. Az értékes tudás létrehozásának, a megértésnek és a tanulásnak az igényei így már nemcsak a kutató, hanem a bevont közösség oldalán is megjelennek. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy más típusú kutatásokkal szemben a részvételi kutatás nem jelent

egyszerűbb, könnyebben megvalósítható alternatívát. A részvételi kutatóknak általában számos gyakorlati kihívást és nehézséget kell kezelniük a kutatás során, és az is előfordulhat, hogy pont a részvételi elvek kerülnek szembe más (például tudományos vagy megvalósíthatósági) szempontokkal. Mindez persze nem jelenti, hogy dilemmák és akadályok csupán a részvételi kutatásokat jellemeznék, míg más jellegű kutatások problémamentesen, nehézségek nélkül zajlanának le. Ugyanakkor a részvételi kutatásokat jellemző erős reflexivitás és transzparencia-igény miatt ezek a buktatók még szembetűnőbbek lehetnek. Az pedig már nézőpont kérdése, hogy a nehézségekkel és esetleges kutatói hibákkal kapcsolatos nyílt hozzáállást a kutatás erősségének vagy éppen gyengeségének tekintjük.

Felhasznált szakirodalom

- Achor S. 2015 *A boldogság mint versenyelőny – Hogyan legyünk sikeresek a munkában a pozitív pszichológia eszközeivel?* HVG, Budapest.
- Anderson, C. 2013 *Kreátorok. Az új ipari forradalom mesterei.* HVG, Budapest.
- Ariely, D. 2014 *Zseniálisan irracionális. Az ésszerűtlenség nem várt előnyei.* HVG, Budapest.
- Arnstein, S. R. 1969 A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4):216-224.
- Avelino, F. 2009 Empowerment and the challenge of applying transition management to ongoing projects. *Policy sciences*, 42(4):369-390.
- Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. 2002 *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences.* Sage, London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Beck, U. 2009 *A munka szép új világa.* Belvedere Meridionale, Szeged.
- Bela Gy. – Pataki Gy. – Valéné Kelemen Á. 2003 *Társadalmi részvétel a környezetpolitikai döntéshozatalban (döntéstámogató eszközök és értékelési eljárások alkalmazása).* Working Paper. BKÁE Környezettudományi Intézet, Budapest.
- Bergold, J. – Thomas, S. 2012 Participatory research methods: A methodological approach in motion. *Forum: Qualitative Social Research*, 37(4):191-222. On-line: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1801/3334> (2017. 08. 16.)

- Boda Zs. – Patkós V. 2015 A „politikai kormányzás” a média- és közpolitikai napirendek tükrében 2010 és 2014 között. *Politikatudományi Szemle*, 24(4):68-93.
- Brett, J. – Staniszewska, S. – Mockford, C. – Herron – Marx, S. – Hughes, J. – Tysall, C. – Suleman, R. 2014 Mapping the impact of patient and public involvement on health and social care research: a systematic review. *Health Expectations*, 17(5):637-650.
- Burgess, J. – Green, J. 2013 *YouTube: Online video and participatory culture*. Polity Press, Cambridge.
- Cancian F. 2000 Participatory Research. In Borgatta, E. F. – Montgomery, R. J. szerk. *Encyclopedia of Sociology. 2nd Edition*. Macmillan, New York, 2038-2044.
- Callon, M. 1999 The role of lay people in the production and dissemination of scientific knowledge. *Science, Technology and Society*, 4(1):81-94.
- Chambers, R. 1994 The origins and practice of participatory rural appraisal. *World development*, 22(7):953-969.
- Chau, C. 2010. YouTube as a participatory culture. *New Directions for Student Leadership*, (128):65-74.
- Christensen, D. R. – Hansen, L. E. – Krøgholt, I. – Stage, C. 2016 The participatory researcher: developing the concept of ‘accompanying research’. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 19(1):116-136.
- Cohn, J. P. 2008 Citizen science: Can volunteers do real research? *AIBS Bulletin*, 58(3):192-197.
- Cornwall, A. – Jewkes, R. 1995 What is participatory research? *Social science & medicine*, 41(12):1667-1676.
- Creswell, J. W. – Plano-Clark, V. L. 2007 *Designing and conducting mixed methods research*. Sage, London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Csillag S. 2016 A kooperatív akciókutatás elmélete és gyakorlata. *Prosperitas*, 3(2):36-62.
- Elam, M. – Bertilsson, M. 2003 Consuming, engaging and confronting science: The emerging dimensions of scientific citizenship. *European Journal of Social Theory*, 6(2):233-251.
- Epstein, S. 1995 The construction of lay expertise: AIDS activism and the forging of credibility in the reform of clinical trials. *Science, Technology, & Human Values*, 20(4):408-437.
- Fazekas M. 2010 *Részvételi költségvetés. A demokratikus döntéshozatal erősítésének a lehetősége önkormányzatok számára*. Védegyelet, Budapest. On-line: <http://docplayer.hu/11043868-Ajanlott-irodalom-a-reszveteli-koltsegvetesrol-a-demokratikus-donteshozatal-erositesenek-lehetosege-onkormanyzatok-szamara-1-szerzo-fazekas-mihaly.html> (2017. 08. 16.)
- Fehér K. 2016 *Digitalizáció és új média*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gáspár T. – Király G. – Csillag S. 2014 Fehér asztal mellett. A világvilágzó részvételi technika szemlélete és módszertana. *Kovács*, 18(1-4):11-41.
- Giddens, A. 1991 *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press, Stanford.
- Glózer R. 2016 Részvétel és kollaboráció az új médiában. *Replika*, 100:131-150.
- Gosztonyi M. 2016 A pénz zsonglőrei – Egy részvételi akciókutatás története egy hátrányos helyzetű faluban. *Replika*, 100:103-129. on-line: epa.oszk.hu/03100/03109/00004/pdf/EPA03109_replika_100_103-129.pdf
- Green, L. W. – Mercer, S. L. 2001 Can public health researchers and agencies reconcile the push from funding bodies and the pull from communities? *American Journal of Public Health*, 91(12):1926-1929.
- Habermas, J. 1996 *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, Cambridge MA.
- Hiroto, D. S. – Seligman, M. E. 1975 Generality of learned helplessness in man. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(2):311-327.
- Hovmand, P. S. 2014 *Community based system dynamics*. Springer, New York.
- Hovmand, P. S. – Brennan, L. – Chalise, N. 2011 Whose model is it anyway? *Proceedings of the 29th International Conference of the System Dynamics Society*. Washington, DC, USA, 25–29 July 2011. <http://www.systemdynamics.org/conferences/2011/proceed/papers/P1422.pdf>
- Inglehart, R. – Welzel, C. 2005 *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Isin, E. F. – Turner, B. S. 2002 Citizenship Studies. An Introduction. In Isin, E. F. – Turner, B. S. szerk. *Handbook of Citizenship Studies*. Sage, London – Thousand Oaks – New Delhi, 1-10.
- Iyengar, S. 2010 *A választás művészete*. HVG, Budapest.
- Jenkins, H. – Purushotma, R. – Weigel, M. – Clinton, K. – Robison, A. J. 2009 *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. MIT Press, Cambridge MA.
- Jóó E. 2016 Kiválasztók és kiválasztottak – részvétel és együttműködés a múzeumpedagógiában. *Replika*, 100:85-94.
- King, C. S. – Feltey, K. M. – Susel, B. O. N. 1998 The Question of Participation: Toward Authentic Public Participation in Public Administration. *Public Administration Review*, 58(4):317-326.
- Király G. 2012 Részvétel és döntéshozatal – Elméleti, fogalmi áttekintés a deliberatív demokrácia témakörében. In Török Balázs szerk. *Az iskolák lehetséges szerepe az oktatáspolitikai döntéshozatásban*. OFI, Budapest, 9-54.
- Király G. – Köves A. – Pataki G. – Kiss G. 2014 Rendszermodellezés és részvétel: egy magyar kísérlet tanulságai. *Szociológiai Szemle*, 24(2):90-115.
- Király G. – Miskolczi P. 2016 A részvétel dinamikája. *Replika*, 100:103-130.
- Király G. 2017 Rendszerek és kapcsolatok – A részvételi rendszermodellezés módszerének bemutatása a felsőoktatásról készített oksági diagramok példáján. *Vezetéstudomány*, 48(4):67-83.
- Király G. – Köves A. – Balázs B. 2017 A politikai vezetés és a rendszerszintű gondolkodás ellentmondása. *Politikatudományi Szemle*, 3:57-78.
- Kiss G. 2012a A társadalmi részvétel tapasztalatai környezeti döntésekben Magyarországon. In *Fenntartható fejlődés, élhető régió, élhető települési táj 2*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 161-179.
- Kiss G. 2012b Milyen a jó részvétel? Társadalmi részvételi folyamatok értékelése környezeti ügyekben. *Társadalomkutatás*, 30(4):370-385.
- Körösényi A. – Illés G. – Metz, R. 2016 Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, 4(2), 93-103.
- Köves A. 2014 Fenntarthatóság és foglalkoztatás: Mégis kinek a fenntarthatósága? *Munkaügyi Szemle*, (5):9-22.
- Laird, F. N. 1993 Participatory Analysis, Democracy, and Technological Decision Making. *Science, Technology, & Human Values*, 18(3):341-361.
- Lajos V. 2014 Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. *Néprajzi Látóhatár*, 1:25-49.
- Lajos V. 2016 Részvétel és együttműködés. Fogalmak, dilemmák és értelmezések. *Replika*, 100:23-40.
- Lengyel Gy. 2009 From Community Forums to Civil Discussions. In Lengyel Gy. szerk. *Deliberative Methods in Local Society Research. The Kaposvár Experiences*. CESR, Új Mandátum, Budapest, 9-20.
- Li, Q. 2010 Digital game building: Learning in a participatory culture. *Educational Research*, 52(4):427-443.
- Málovics G. – Mihók B. – Pataki G. – Szentistványi I. – Roboz Á. – Balázs B. – Nyakas S. 2014 Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. *Tér és Társadalom*, 28(3):66-84.
- Málovics Gy. – Juhász J. – Méreiné Berki B. 2015 *Részvételi technikák és a marginalizált társadalmi csoportok részvétele a helyi fejlesztési döntésekben*. Szegedi Tudományegyetem, Gazdálkodástudományi Kar. Műhelytanulmányok (2):1-30.
- Málovics Gy. 2016 Az akadémiai kutatók és nem akadémiai szereplők akció- és megismerésorientált együttműködésének szerepe a helyi fejlesztéspolitikák, illetve általában a társadalomkutatás kapcsán. *Replika*, 100:61-69.
- Marmot, M. – Feeney, A. 1996 General explanations for social inequalities in health. *IARC scientific publications*, (138):207-228.
- McCartan, C. – Schubotz, D. – Murphy, J. 2012 The self-conscious researcher – Post-modern perspectives of participatory research with young people. *Forum: Qualitative Social Research* 13(1). On-line: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1798> (2017. 08. 16.)
- Nabatchi, T. 2010 Addressing the citizenship and democratic deficits: The potential of deliberative democracy for public administration. *The American Review of Public Administration*, 40(4):376-399.

- Nagy K. Zs. 2016 Az értelmezés alázata. *Replika*, 100:49-54.
- Nagné Batári Zs. – Lajos V. 2017 *Kulturális reprezentáció? Részvétel? Együttműködés? Felvetések a Szabadtéri Néprajzi Múzeum példáján. Ház és ember*, 28:105-117.
- Orbán J. 2011 *A szöveg mint inter-mediális esemény*. Digitális tankönyv. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pécs.
- Pataki Gy. 2007 Bölcs „laikusok”: Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle*, 4(3-4):144-156.
- Pataki Gy. – Király G. – Köves A. – Balázs B. 2012 *A fenntartható társadalom felé való átmenet gazdaságpolitikai alternatívái – A fenntartható foglalkoztatáspolitikai alapvonalai*. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest.
- Pataki Gy. – Király G. – Kiss G. – Köves A. 2013 *Nem-növekedés központú gazdaságpolitikai alternatívák: a fenntartható életmód felé való átmenet szakpolitikai lehetőségei*. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest.
- Pateman, C. 1970 *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Peterson, C. – Maier, S. F. – Seligman, M. E. 1993 *Learned helplessness: A theory for the age of personal control. Theory for the Age of Personal*. Oxford University Press, Oxford.
- Rafaeli, S. – Hayat, T – Ariel, Y. 2009 Knowledge building and motivations in Wikipedia: Participation as Ba. In F. J. Ricardo szerk. *Cyberculture and New Media*. Rodopi Press, Amsterdam – New-York.
- Seligman, M. E. 1972 Learned helplessness. *Annual review of medicine*, 23(1):407-412.
- Seligman, M. E. – Beagley, G. 1975 Learned helplessness in the rat. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 88(2):534-541.
- Szabó K. 2013 A tudásmonopólium eróziója: a civil tudomány. *Educatio*, 22(3):232-336.
- Reisinger A. 2009 Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel. Elméleti megközelítések. *Civil Szemle*, (4):5-23.
- Ritzer, G. – Zhao. S. – Murphy. J. 2006 Philosophical approaches to metatheorizing in sociology. In Turner, J. H. ed. *Handbook of sociological theory*. Springer, New York, 113-131. https://link.springer.com/chapter/10.1007/0-387-36274-6_6
- Ryan, R. M. – Deci, E. L. 2000 Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1):68.
- Stave, K. A. 2002 Using System Dynamics to Improve Public Participation in Environmental Decisions. *System Dynamics Review*, 18(2):139-167.
- Stave, K. A. 2003 A System Dynamics Model to Facilitate Public Understanding of Water Management Options in Las Vegas, Nevada. *Journal of Environmental Management*, 67(4):303-313.
- Stave, K. 2010 Participatory system dynamics modeling for sustainable environmental management: Observations from four cases. *Sustainability*, 2(9):2762-2784.
- Szántó R. 2012 Társadalmi részvétel Magyarországon. Siker vagy kudarc? *Kövész*, 16(1-4):33-53.
- Tóth, L. – Göncz, B. 2009 Approaches and Experiences of Previous Deliberative Polling. In Lengyel Gy. ed. *Deliberative Methods in Local Society Research. The Kaposvár Experiences*. CESR – Új Mandátum, Budapest, 21-28.
- Udvarhelyi É. T. 2014 *Az igazság az utcán hever*. Napvilág, Budapest.
- Videira, N. – Antunes, P. – Santos, R. – Gamito, S. 2003 Participatory modelling in environmental decision-making: the ria Formosa natural park case study. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 5(03):421-447.
- Videira, N. – Antunes, P. – Santos, R. 2009 Scoping river basin management issues with participatory modelling: the Baixo Guadiana experience. *Ecological Economics*, 68(4):965-978.
- Wakeford, T. 2002 Citizen's Juries: A Radical Alternative for Social Research. *Social Research Update*, 37:1-5.
- Welzel, C. – Inglehart, R. 2010 Agency, values, and well-being: A human development model. *Social Indicators Research*, 97(1):43-63.
- Wittgenstein, L. 1998 *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz, Budapest.
- Zhao, S. 2001 Metatheorizing in sociology. In Ritzer, G. – Smart, B. szerk. *Handbook of social theory*. Sage, Thousand Oaks, 386-394.